

7.2 Studium polovodičového GaAs/GaAlAs laseru

Teoretická část

Obecné pojednání o principu laseru a rozbor činnosti polovodičového laseru jsou obsahem odst. 7.4 části I. Polovodičový injekční laser (laserová dioda) je čerpán elektrickým proudem procházejícím $P - N$ přechodem v propustném směru. Při průchodu proudu polovodičovým laserem vzniká při nízkých hodnotách proudu v oblasti přechodu pouze spontánní emise, tj. laser pracuje prozatím jen jako obyčejná elektroluminiscenční dioda. Emisní spektrum vysílaného záření je poměrně široké. Při zvyšování hodnoty proudu se zvyšuje koeficient zisku g a překročí-li proud určitou kritickou hodnotu i_0 , převýší zisk ztráty α ($g > \alpha$) a nastupuje zesílení záření stimulovanou emisí, tj. laserová dioda začíná pracovat jako skutečný laser. Proud i_0 se nazývá prahový proud. Po jeho překročení se spektrum emitovaného záření silně zúží, neboť daleko nejvíce jsou zesilovány vlnové délky v úzké oblasti spektra v okolí vlnové délky odpovídající maximu intenzity spontánní emise. Překročení prahového proudu se také projeví typickým způsobem v grafu závislosti vysílaného zářivého toku Φ_e na proudu tekoucím laserovou diodou (tzn. světelné charakteristice): směrnice této závislosti se v okolí bodu i_0 prudce zvýší. Všechny uvedené skutečnosti jsou schematicky znázorněny na obr. 7.2–1, kde křivky označené 1 (2) se vztahují k podprahové (nadprahové) situaci. Z obr. 7.2–1a je zároveň vidět, jak lze ze změřené světelné charakteristiky určit prahový proud i_0 . Obr. 7.2–1c ilustruje reálné poměry emisních intenzit nad i pod prahovým proudem i_0 .

Mezi důležité parametry laserové diody patří též její *výkonová účinnost* η , definovaná jako

$$\eta = \frac{\Phi_e}{P}, \quad (1)$$

kde $P = U \cdot i$ je elektrický příkon laserové diody. Hodnota η se může měnit dle kvality a typu laseru v rozmezí od cca 0.1 % až do desítek %. Obširnější výklad o polovodičových laserech lze nalézt např. v [1][2][3].

Vznik laserových módů

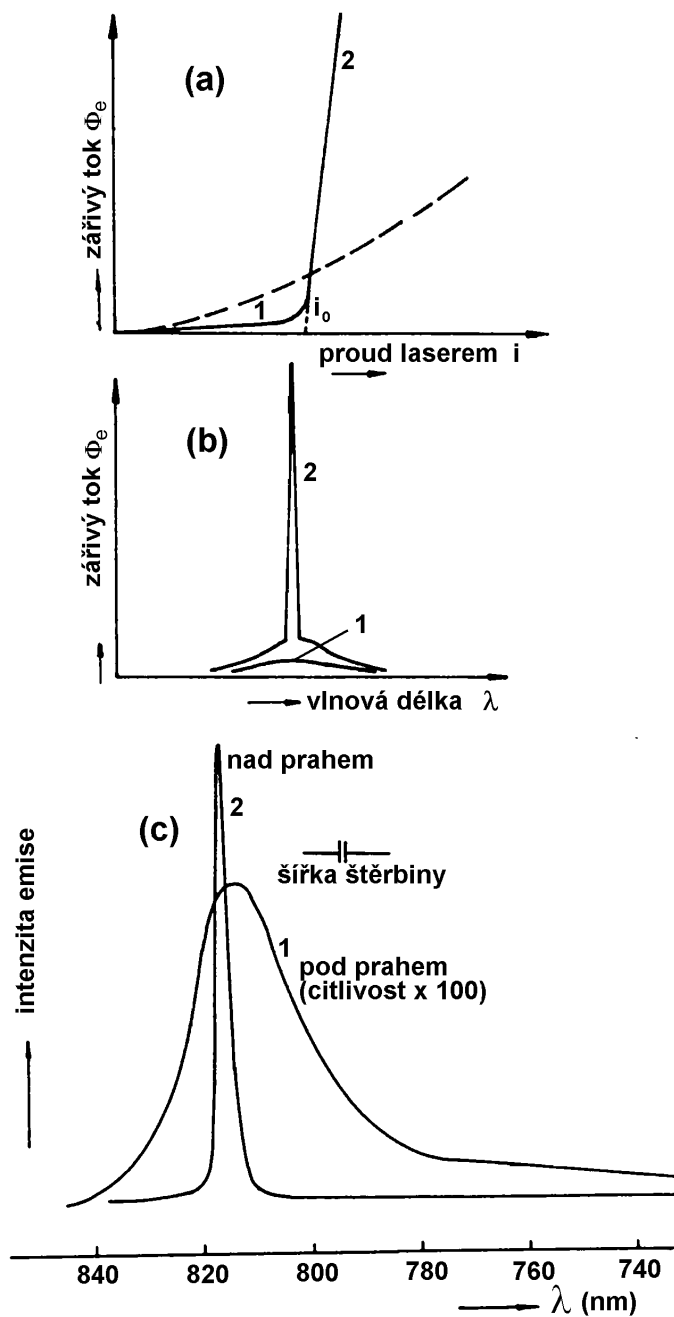
Mezi odrazovými plochami laseru, které tvoří Fabryho-Perotův rezonátor o délce L , vzniká stojaté elektromagnetické vlnění a musí tedy platit

$$m \frac{\lambda_p}{2} = L \text{ čili } 2Lk_m = m2\pi, \quad (2)$$

kde m je celé číslo charakterizující vlnový mód, k_m příslušný vlnový vektor a λ_p značí vlnovou délku světla v polovodiči. Dostáváme proto dle (2) diskrétní laserové spektrum (na rozdíl od spektra luminiscenční diody, které je spojitě). Pro rozdíl velikostí vlnových vektorů dvou sousedních módů tedy platí

$$\Delta k = k_{m+1} - k_m = \pi/L. \quad (3)$$

S použitím vztahů pro grupovou rychlost $v_g = \Delta\omega/\Delta k = c/N_g$ (N_g je t.zv. grupový index lomu) můžeme pomocí (3) vyjádřit vzdálenost dvou sousedních módů. Ve

Obr. 7.2–1 (a) Světelná charakteristika laserové diody. (b), (c) Emisní spektrum laserové diody

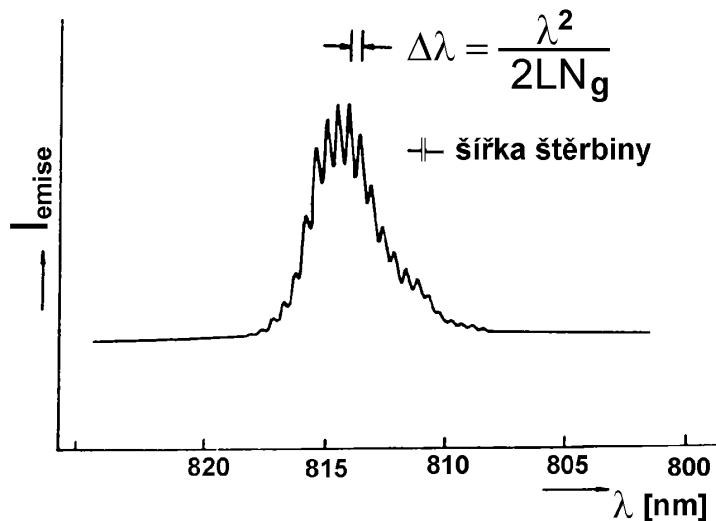
frekvenční oblasti tato vzdálenost činí

$$\Delta\nu = \frac{c}{2LN_g} \quad (4a)$$

a ve stupnici vlnových délek nabývá tvaru

$$\Delta\lambda = \frac{\lambda^2}{2LN_g}. \quad (4b)$$

Spektrum polovodičového laseru s namodulovanou modovou strukturou je ukázáno na obr. 7.2–2.

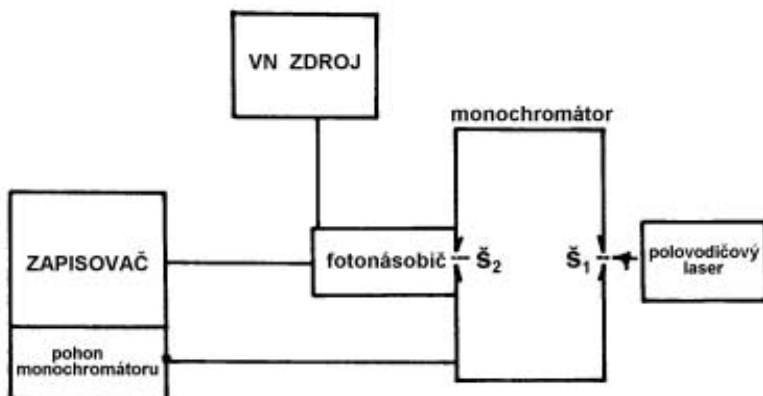
Obr. 7.2–2 Modová struktura emisního spektra laserové diody

Experimentální uspořádání k měření emisních spekter

1. Blokové schéma

Blokové schéma aparatury na měření luminiscenčních spekter – spektrofluorimetru – je na obr. 7.2–3. Analyzované světlo (v našem případě z laserové diody) dopadá na vstupní štěrbinu $\check{S}_1$ monochromátoru. Monochromátorem spektrálně rozložené luminiscenční záření dopadá po průchodu výstupní štěrbinou $\check{S}_2$ na fotokatodu fotonásobiče. Signál z fotonásobiče je veden na zapisovač, který současně slouží jako pohonná jednotka k rovnoměrnému a plynulému otáčení disperzního elementu monochromátoru (hranol, mřížka). Vysoké napětí pro fotonásobič dodává příslušný VN zdroj. Uvedené uspořádání představuje nejjednodušší způsob fotoelektrické registrace luminiscenčního spektra (tzv. stejnosměrná či *DC* metoda).

2. Činnost fotonásobiče

Obr. 7.2–3 Aparatura pro měření emisních spekter laserové diody

Fotonásobič je nejcitlivější detektor světla. Princip činnosti fotonásobiče je vyložen v odst. 7.3 části I. Používá se k detekci slabých světelných toků. V této úloze není použití fotonásobiče nezbytné, neboť záření polovodičového laseru je relativně velmi intenzivní. Bylo by možno užít i méně citlivých detektorů (např. fotodiody). Z důvodu zachování univerzálnosti celé aparatury však použijeme fotonásobiče. Protože je záření polovodičového laseru dostatečně intenzivní, zvolíme přiložené napětí poměrně malé ($\sim 500 - 800\text{V}$) a štěrbinu monochromátoru velmi úzké (řádově 0.01 mm).

3. Monochromátor (odst. 6.5 části I)

U úlohy je použit monochromátor SPM 2 firmy Carl Zeiss-Jena. Jako disperzní prvek lze v něm použít jak hranol, tak i mřížku. Jako vstupní i výstupní kolimátor slouží vnitřní parabolické zrcadlo s ohniskovou vzdáleností $f = 40\text{ cm}$. Disperzní prvek je umístěn na stolku otočném kolem svislé osy a při rotaci „přejíždí“ vzniklé spektrum přes výstupní štěrbinu, za níž je umístěn fotonásobič.

Teorie monochromátoru ukazuje, že optimálního zobrazení je v případě rovnosti ohniskových délek obou kolimátorů (naš případ) dosaženo při rovnosti šířek obou štěrbin. Proto je u monochromátoru SPM 2 šířka vstupní a výstupní štěrbin stejné a plynule nastavitelná v rozsahu $0 - 1.5\text{ mm}$. Na čelní stěně monochromátoru se na matnici promítá stupnice. Je možno provádět jak korekci stupnice (tj. kalibraci monochromátoru), tak i její zaostření. Vztah mezi údaji na stupnici a nastavenou vlnovou délkou udává kalibrační křivku monochromátoru.

Disperzní vlastnosti monochromátoru lze charakterizovat veličinou lineární disperze $D_x(\lambda)$ (viz vztah (6.23) v odst. 6.5), případně *inverzní (reciprokou) lineární disperzi* $S(\lambda) = 1/D_x(\lambda)$, uváděnou obvykle v jednotkách $[\text{nm}/\text{mm}]$. Veličina $S(\lambda)$ udává, jak velký interval vlnových délek $\Delta\lambda$ je zobrazen na úsečce délky 1 mm v ohniskové rovině kolimátoru. Úsečka je kolmá k paprsku a ke svislým břitům štěrbin. Pak lze také definovat tzv. spektrální šířku štěrbin

$$b_{sp} = b \cdot S(\lambda) [\text{nm}] \quad (5)$$

danou součinem geometrické šířky šterbiny b [mm] a inverzní lineární disperze S . Veličina b_{sp} udává skutečný interval vlnových délek, který vystupuje šterbinou o šířce b . Tuto veličinu je na monochromátoru SPM 2 možno odečíst porovnáním pevné a promítnuté stupnice.

Protože úhlová disperze hranolu s rostoucí vlnovou délkou klesá, mění se při pevné geometrické šířce šterbiny b spektrální šířka šterbiny b_{sp} a při rovnoměrném otáčení hranolu též rychlost snímání spektra. Stupnice vlnových délek získaného spektra je tudíž *nelineární*. Úhlová disperze mřížky nezávisí na vlnové délce, spektrální šířka šterbiny b_{sp} se tudíž při snímání spektra nemění a stupnice vlnových délek je při použití mřížky *lineární*.

4. Činnost zapisovače K 101.

Kompenzační zapisovač K 101 lze použít k registraci napětí (je-li odpor zdroje $0 - 100 \text{ M}\Omega$) či k registraci proudu (pro odpor zdroje $> 100 \text{ M}\Omega$). V našem případě, protože fotonásobič je téměř ideálním zdrojem proudu, je zapojen proudově se záporným vstupem (poloha přepínače - J). Tři registrační pera umožňují:

- záznam měřeného spektra
- značkování vlnových délek
- integraci plochy pod křivkou měřeného spektra

Zapisovač slouží současně jako pohonná jednotka pro rovnoměrné otáčení disperzním elementem monochromátoru prostřednictvím pohonného hřídele. Příslušnými přepínači je možné nastavit rychlost pohybu registračního papíru [min/cm], rychlost otáčení hřídele a směr otáčení hřídele. Rychlost otáčení hřídele je spřažena s rychlostí posuvu papíru dle vztahu

$$\text{počet otáček hřídele [ot/min]} = \frac{1}{\text{posuv papíru [min/cm]} * \text{výstup [cm/ot]}}. \quad (6)$$

Značkování se provádí tak, že při splnutí vlnové délky na stupnici monochromátoru se srovnávací čarou na matnici stiskneme tlačítko $\bullet$ a značkové pero se krátkodobě vychýlí asi o 3 mm. Tím se zaznamená příslušná vlnová délka na registrační papír.

Integraci plochy pod křivkou spektra v této úloze provádět nebudete.

5. Pokyny pro vypracování.

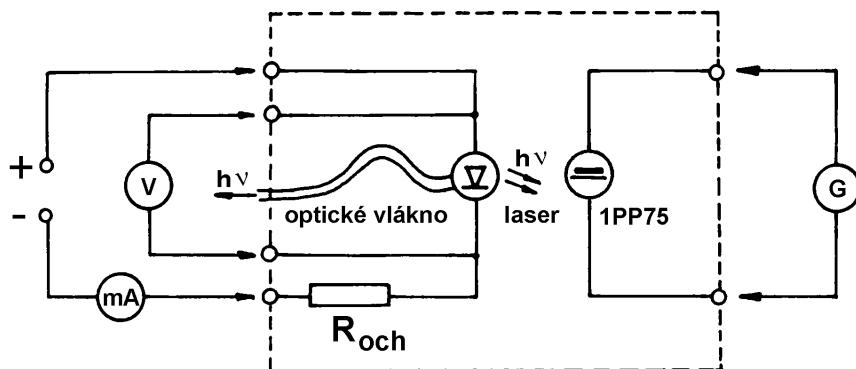
Studovaný laser je laser s dvojitou heterostrukturou z materiálu GaAs/GaAlAs a pracuje v kontinuálním (tj. nikoli pulsním) režimu. Laser je výrobcem dodáván s krátkým optickým vláknem vyvádějícím emitované záření pro komunikační účely. Vláknem je pevně napojeno k jednomu čelu laseru. Ke druhému čelu krystalu s $P - N$ přechodem je umístěna a společně s krystalem zapouzdřena fotodioda 1 PP 75 sloužící ke sledování vyzařovaného výkonu. Tento celek je pro účely fyzikálního praktika zabudován (obr. 7.2–4) i s ochranným odporem R_{och} (polovodičový laser nepředstavuje z elektrického hlediska nic jiného nežli polovodičovou diodu pólovanou v propustném směru!) v krabici, která obsahuje elektrické vývody pro napájení laseru, připojení galvanoměru k monitorující fotodiodě a připojení voltmetru měřícího napětí na laseru. Kromě toho je vyveden konec optického vlákna.

Stimulovaná emise GaAs/GaAlAs laseru leží u $\lambda \sim 810 \text{ nm}$, tedy mimo viditelnou oblast; krátkovlnná část spontánního spektra však zasahuje až do viditelné oblasti a chceme-li se vizuálně přesvědčit, že laserová dioda svítí, přiložíme bílý list papíru ke konci optického vlákna (vnější světlo nutno ztlumit, resp. zhasnout). Spatříme temně rudou skvrnu.

! POZOR !
JE NEPŘÍPUSTNÉ HLEDĚT OKEM PŘÍMO
DO VÝSTUPU Z OPTICKÉHO VLÁKNA !
MOHLO BY DOJÍT K VÁŽNÉMU POŠKOZENÍ SÍTNICE !
 Chraňte své zdraví !

Postup měření

1. Úkol 1 měřte v zapojení dle obr. 7.2–4. K napájení laseru použijte stabilizovaný ss zdroj. Čerpací proud je řádově 10–100 mA; přesně stanovený proudový rozsah pro měření charakteristik je uveden v pokynech přímo u úlohy.

Obr. 7.2–4 Schéma zpojení laserové diody

Laserová dioda je velmi citlivá na proudové přetížení. Abyste předešli jejímu zničení proudovým nárazem, zapínejte a vypínejte ss zdroj jen při zcela staženém napětí. Při měření *nesmí proud laserem v žádném případě překročit maximální hodnotu uvedenou v pokynech u úlohy!*

Při měření postupujte pomalu a ponechte vždy čas ke stabilizaci teploty laseru - laserová dioda se zahřívá procházejícím proudem a charakteristiky jsou teplotně závislé. K měření proudu poskytovaného monitorující fotodiodou 1 PP 75 použijte galvanoměr MG 5, jako voltmetru a miliampermetru použijte digitální multimetry.

2. Při měření úkolu 3 ponechte zapojení z úkolu 1. Volte napětí na fotonásobiči 800 V, štěrby monochromátoru cca $b = 0.2 \text{ mm}$. Výstup optického vlákna umístěte ke vstupní štěrbině monochromátoru, k případnému zeslabení laserového záření použijte matnici. Začněte s měřením při maximálním doporučeném proudu a postupně jej snižujte na doporučené hodnoty dle pokynů u úlohy.

3. K úkolu 4: Při měření s vyšším spektrálním rozlišením (užší štěrbínou, $b \approx 0,01$ mm) lze zjistit, že emisní spektrum kvalitního polovodičového laseru má namodulovanou jemnou strukturu – podélné mody laserového rezonátoru, viz obr. 7.2–2. Jejím vyhodnocením se můžete pokusit určit délku laserového rezonátoru pomocí vztahu (4b). Grupový index lomu aktivní oblasti polovodičového laseru (GaAs) $N_g = 4,5$.
4. K úkolu 5: Výkonovou účinnost stanovíte dle (1) z charakteristik naměřených v úkolu 1, jestliže určíte zářivý tok Φ_e ve wattech pomocí přibližné kalibrace udané výrobcem (v pokynech u úlohy).

Literatura

- [1] J. Mišek, L. Kratěna: Optoelektronika. Populární přednášky o fyzice sv. 29, SNTL, Praha 1979.
- [2] B. E. A. Saleh, M. C. Teich: Základy fotoniky, svazek 3. Matfyzpres 1994.
- [3] J. Mišek, L. Kučera, J. Kortán: Polovodičové zdroje optického záření, SNTL, Praha 1988.